

Je třeba zkoumat Evropu? K filosofii euroskepticismu

Should Europe be explored? The Philosophy of Euroscepticism

Lukáš Novotný¹, Hynek Tippelt²

Abstrakt: Studie zkoumá možnosti filosofické interpretace euroskeptických pozic v současné politické diskuzi o Evropské unii. V nástinu seznamuje s počátky evropské filosofické skeptické tradice a s jejím oživením u vybraných postav novověkého myšlení. Hledá relevantní filosofické motivy použitelné k porozumění požadavkům euroskeptických hnutí a stran a jejich analogie ve stanoviscích, jež se objevují v současných politických debatách. S pomocí pojmů klasické skeptické teorie předkládá redefinici možných přístupů k problematice evropské integrace a srovnává ji se standardním politologickým pojetím.

Klíčová slova: Evropská unie, euroskepticismus.

Abstract: The present study explores the possibility of a philosophical interpretation of eurosceptical position in the current political discussion on the European Union. In outline it introduces the roots of european philosophical sceptical tradition and its rebirth by selected personalities of early modern thought. It searches relevant philosophical motifs, useful in understanding of the demands of eurosceptical movements and parties, and their analogies in the standpoints which we hear in current political debates. With the help of classical sceptical theory the paper offers a redefinition of possible approaches to the problematics of the european integration and compares it with the standard politological view.

Keywords: European Union, euroscepticism.

¹ *Katedra politologie a filozofie, Filozofická fakulta UJEP, Pasteurova 13, 400 96 Ústí nad Labem, novotny.l@centrum.cz .*

² *Katedra politologie a filozofie, Filozofická fakulta UJEP, Pasteurova 13, 400 96 Ústí nad Labem , hynek.tippelt@ujep.cz .*

1 Úvod

V současných diskuzích o projektu evropské integrace se jako perspektivně mohutně přítomná vynořuje pozice euroskepticismu.³ Její silící potenciál je v politologickém pohledu čten ponejvíce jako reakce na „ubírání“ kompetencí národním státům, ekonomické problémy spojené s jednotnou měnou a sociální konflikty, resp. jejich hrozby, vyvolané aktuálními migračními procesy.⁴ Euroskeptická pozice nicméně z několika důvodů vyžaduje také interpretaci filosofickou. Zaprvé, euroskeptická hnutí mají silný axiologický a etický rozměr, profilují se jako obránci tradiční hodnot. K nim v jejich pojetí patří zejména potřeba silného státu, který bude jen minimálně (nebo nebude vůbec) regulován činností Evropské unie (případně se může skepse vůči tomuto supranacionalismu rozšířit i na jiné mezinárodní organizace) a který bude co nejvíce soběstačný. Vyznačují se také jistým konzervativním pohledem na atributy státu, kdy jeden ze znaků představuje také potřeba uzavřenosti a národní exkluzivity. V současné době se to projevuje zejména v podobě odmítání migrantů, což je typické pro většinu euroskeptických hnutí nebo politických stran, do značné míry také Svobodní v ČR či v Rakousku). Zdá se navíc, že tyto postoje a stále silící kritika EU přináší těmto politickým subjektům podporu, jak je tomu například u českých Svobodných a jejich úspěchu v posledních eurovolbách (2014) nebo v případě posílení podpory rakouské FPÖ v týchž volbách. Podobně vidíme ve středoevropském prostoru nárůst strany Alternativa pro Německo, která zjišťuje stále silněji, že kritika EU jí přináší politické zisky. Neudiví přitom, že největší úspěchy tyto strany slaví ve volbách do Evropského parlamentu.⁵

Zadruhé, ideologové euroskepticismu často argumentují gnoseologicky, odvolávají se na nesouměřitelnost diskurzů příslušníků různých kultur a obtížnou komunikaci a vzájemnou informovanost mezi evropským lidem a vrcholnými unijními politiky. Kritika činnosti Evropské unie jde často ruku v ruce s již zmíněnou potřebou uzavřít se a bránit jakýsi *ancien régime* proti cizorodým vlivům, například migrantů. Vedle argumentů o neslučitelnosti kultur je vyvolávána představa „střetu civilizací“ a neschopnosti kulturní asimilace a interkulturního dialogu především v případě islámských kultur. Často je proto v kampaních volena velmi ostrá rétorika, doprovázená silnou grafikou. Tyto postoje jsou navíc v dnešní době stále silněji sdíleny i širší veřejností, což se zdá být důsledkem vyhrocující se migrační krize. Zejména v Německu se radikalizují části veřejnosti, dokonce i z politického středu, které za normálních okolností sklony k extremismu či radikalismu nemají. Například hnutí Pegida, v Drážďanech a Lipsku dnes již silné a silící i v jiných městech, je typickým příkladem toho, co S. M. Lipset nazývá extremismem středu.⁶ Pegida totiž vedle publika se sklony k extremismu stále více získává podporu i u širší veřejnosti. Lze očekávat, že z toho bude schopna profitovat právě

³ Viz P. Taggart, A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party Systems, in: European Journal of Political Research, 33/3, 1998, str. 363–388. – L. Neumayer, Euroscepticism as a Political Label: the Use of European Union Issues in Political Competitions in the New Member States, in: European Journal of political science, 47/2, 2008, str. 135-160.

⁴ K této problematice viz zejména nejnovější studie: L. Ray, Mainstream Euroscepticism: Trend or oxymoron? in: Acta Politica, 42/2, 2007, str. 153-172. – E. R. Tillman, Authoritarianism and citizen attitudes towards European integration, in: European Union Politics, 14/4, 2013, str. 566-589. – F. Stoeckel, Ambivalent or indifferent? Reconsidering the structure of EU public opinion, in: European Union Politics, 14/1, 2013, str. 23-45.

⁵ L. Novotný, Euroskepticismus v Německu na příkladu Alternativa pro Německo, in: Politics in Central Europe, 11/1, 2015, str. 149-162.

⁶ S. M. Lipset, Political Man: The Social Bases of Politics, Garden City 1960. – A. Leupold, A structural approach to politisation in the Euro crisis, in: West European Politics, 39/1, 2016, str. 84-103.

euroskeptická síla Alternativa pro Německo, která se zejména v posledním roce značně zradikalizovala a opustila liberální kritiku EU směrem k přílišné radikalizaci a hlásá naopak uzavřenost, vystoupení z EU a odmítání uprchlíků.

A v posledku, pojem *skepse* odkazuje k filosofické tradici, jež je v našem kulturním okruhu nejpozději od raného novověku jednou z nejdůležitějších alternativ, kterou mnozí významní filosofové pokládali za nutnou buďto přijmout, anebo se s ní argumentačně vyrovnat.⁷ Pojem euroskepticismu proto tato studie „vsazuje“ do skeptické tradice filosofického myšlení a zkoumá, k jakým politickým konotacím nás může filosofický pojem *skepse* při snaze o interpretaci euroskepticismu navést. Stať se pokusí z nové perspektivy objasnit spojitost euroskepticismu s tradicionalismem a iracionalitou, jež jsou v různé intenzitě v řadě případů euroskeptických politických stran přítomny. Cílem stati je odpovědět na otázku, jak je pojem euroskepticismu „napojen“ na tradici filosofického myšlení a jak může filosofické chápání *skepse* napomoci k pochopení současných euroskeptických postojů.

Souvislost filosofického skepticismu a politického myšlení byla tematizována v řadě historicko-politologických studií. Mnoho autorů se zaměřilo na skeptickou politickou filosofii Davida Huma. Např. Steven J. Wulf se v článku *The Skeptical Life in Hume's Political Thought* vyrovnává s otázkou, jak je možné, že je skeptik Hume často identifikován jako jeden z prvních představitelů moderních politické vědy.⁸ Dovojuje, že Humova pozice umírněného skepticismu, která bude blíže objasněna v následující kapitole, vede k praktickým důsledkům zahrnujícím liberální politické maximy, jejichž smyslem je zmírnění politických konfliktů. John Christian Laursen srovnává politické postoje skeptických filosofů napříč dějinami. V jeho výkladu se ukazuje, že souvislost Humova skepticismu a politické filosofie byla umožněna tím, že Hume ustoupil od radikality tzv. pyrrhonistické *skepse*, zastávané spíše antickými než novověkými mysliteli.⁹

Náš přístup k tématu je méně deskriptivní a analytický, neboť je veden snahou o prozkoumání systematického vztahu mezi filosofickou *skepsí* a euroskeptickým postojem. Domníváme se, že pojem skepticismu, jenž se dostal do současných politických debat, je jen jedním z mnoha poukazů na to, že křehkost naší doby vyžaduje filosofickou oporu. Jiným takovým příkladem může být v nejrůznějších kontextech frekventovaný pojem *změny paradigmatu*. Z oblasti filosofie vědy se tento pojem rozšířil všemi směry od fitness po design. Nabízí se, že duchovní nouze a hodnotová a gnoseologická desorientace současnosti vygradovala natolik, že ji už nepocítují jen filosofové a další „profesionálové ducha“. Je-li taková diagnóza duchovní propasti současného západního člověka správná, ocitáme se v situaci naléhavé společenské poptávky po filosofické opoře. Tímto příspěvkem chceme proto podpořit debatu o relevanci filosofického rozměru politologie a poskytnout reálné filosofické těžiště debatám o euroskepticismu. Naším záměrem je nabídnout vyjasňující úvahy o pojmu skepticismu a jeho možné aplikaci na konkrétní politickou skutečnost projektu evropské integrace.

2 Filosofický pojem *skepse*

Zárodky skepticismu bývají kladeny do helénistického období a připisovány Pyrrhónu z Élidy. Několik staletí rozmachu skeptické filosofie bylo v našem kulturním okruhu následováno

⁷ Srv. R. Popkin, *The History of Scepticism From Erasmus to Descartes*, Assen 1960.

⁸ S. J. Wulf, *The Skeptical Life in Hume's Political Thought*, in: *Polity*, 33/1, 2000, str. 77-99.

⁹ Srv. J. Ch., Laursen, *The Politics of Skepticism in the Ancients, Montaigne, Hume, and Kant*, Leiden 1992.

významným odmlčením, ukončeným až v šestnáctém století, kdy se rozšířil pozdní text Sexta Empirika *Náčrt pyrrhónství*.¹⁰ Dějinný význam obnoveného zájmu o skeptické úvahy fixoval slavný historik filosofie Richard Popkin, když navrhl rok vydání latinského překladu Sextova textu (1562) chápat jako datum počátku novověkého myšlení.¹¹ Skepticismus byl plejádou myslitelů, jako byli Michel de Montaigne, René Descartes nebo George Berkeley, vnímán hlavně jako výzva, vyrovnání s níž věnovali podstatnou část svého filosofického úsilí. Moderní filosofie se v tomto pojetí ustavila do značné míry jako reakce na „útok“ skeptiků. Máme za to, že ve skutečnosti silících euroskeptických hlasů je možno zaslechnout analogický obrat k filosofii, resp. společenskou poptávku po něm. Věříme, že se takové tvrzení může zdát mnohým dost překvapivé. Nicméně pohlédneme-li do dějin evropského filosofického myšlení, skutečně těžko popřít, že počínaje novověkem to byl právě skepticismus, co nejčastěji podněcovalo k nejvýznamnějším filosofickým výkonům. Ostatně, jako skeptik byla někdy chápána i prototypální postava evropských filosofických dějin, Sókratés.¹² Skepticismus tedy zdaleka nemusí ústit v destrukci, rezignaci nebo bezradnost. Může být naopak výzvou, mobilizující to nejsilnější v tom, kdo mu chce vzdorovat, překážkou, která posílí.

Domníváme se, že pro filosofickou debatu o euroskepticismu je klíčové vyjasnění rozdílu mezi skepticizmem a odmítáním (negativismem). Jak zdůrazňuje nejvýznamnější zdroj našeho poznání antického skepticizmu Sextus Empiricus, skepticizmus není filosofií ve smyslu názorového systému, ale spíše jeho opakem. Není soudem o povaze reality nebo souborem takových soudů, nýbrž je stanoviskem zdržení se úsudku - *epoché*.¹³ Z toho důvodu byli skeptikové někdy nazýváni také *efektiky* (vzdávající se, rozuměno úsudku, tedy v úsudku zdrženlivými).¹⁴ Původ slova skepticizmus je v latinském výrazu *scepticus* – příznivce skeptické filosofické školy – který je odvozen od řeckého přídavného jména *skeptikos* – zkoumavý, tázavý – vztaženého ke slovesu *skeptesthai* – dívat se, posuzovat, odrážet nebo zrcadlit. Výrazem *skeptikoi* – zkoumatelé – se označovali Pyrrhónovi stoupenci. Skepse – *skepsis* – pak znamená zkoumání, nikoli pochybnosti ve smyslu odmítání nebo apriorní nedůvěry. Skepsi – na rozdíl od skepticizmu – nazvěme tedy zkoumavé váhání, týkající se určitého soudu o něčem, skepticizmem pak teorii, jež je na skepsi založena nebo ji zdůvodňuje. Z praktického hlediska je přitom nejdůležitější částí skeptické teorie návrh, jak řešit „rozhodovací nouzi“, jež z onoho váhání plyne.

Protikladem skepse není pozitivní přístup ke zkoumané problematice, ale každý hotový názor – řecky *dogma* - na danou problematiku. Všechny ostatní filosofy proto antičtí skeptici označovali jako *dogmatiky*, mezi něž spadají i ti, kdo určitou oblast otázek pokládají za nepoznatelnou nebo nediskutovatelnou, agnostici a relativisté.¹⁵ Podle radikálních skeptiků je volba mezi skepticizmem a dogmatismem základní filosofickým rozhodnutím, otázkou, již není možno obejít, leda snad přehlédnout. V tomto smyslu píše Blaise Pascal: „Tot' zjevná vojna

¹⁰ Orig. Pyrrhoneioi hypotypéoseis (dále citováno pod zkratkou PH). Vycházím z anglického překladu Empiricus, S., Outlines of Scepticism, přeložili J. Annas a J. Barnes, Cambridge 2000. Orig. text k dispozici ve vydání J. Mau (vyd.), Pyrroneion hypotyposeon, Sexti Empirici Opera, sv. 1, Lipsiae 1963. Dostupný také slovenský překlad S. Empiricus, Základy pyrrhonskej skepsy, přeložil J. Špaňár, Bratislava 1984.

¹¹ R. Popkin, The History of Scepticism: From Savonarola to Bayle. Revised and expanded edition, Oxford 2003, str. xx.

¹² J. E. Annas, Hellenistic Philosophy of Mind, Berkeley 1992, str. 54-5.

¹³ PH I, 4.

¹⁴ D. Laertios, Životy, názory a výroky proslulých filosofů, přeložil A. Kolář, Pelhřimov 1995, I, 16.

¹⁵ PH I, 1.

mezi lidmi, které se musí každý zúčastniti a nezbytně se postavit buď na stranu dogmatismu, nebo pyrrhonismu; neboť kdo by mnil zůstatí neutrální, byl by v pravém smyslu slova pyrrhonik.“¹⁶ Analogické pojetí neslučitelnosti proevropských a euroskeptických postojů dochází v současnosti převahy. Zatímco například v době Nečasova předsednictví bylo v ODS křídlo, jež členství v EU odmítalo, nakonec převážila pozice reprezentovaná Mirkem Topolánkem, který euroskeptiky proklínanou Lisabonskou smlouvu protlačil. Nicméně čím více se EU rozšiřuje a čím více kompetenci a pravomocí přebírá, tím více je kritizována a tím více se polarizují názory na ní. Ostatně euroskepticismus je v reálné politice relativně nový jev, jehož vznik je spojený v podstatě až s devadesátými lety.

Ve svých důsledcích snad zbytečně ostrý protiklad skepticismu a dogmatismu obrušuje David Hume svým dvojnásobným rozlišením typů skepticismu – předchůdného (předpojatě nedůvěřivého), následného (zkušeností a úvahami poučeného), přehnaného (nekompromisního a ve svých důsledcích paralyzujícího) a umírněného (prakticky výhodného). Jakkoli pyrrhonismus, který je přehnaným předchůdným skepticismem, pokládá za jedinou pravou filosofii, jako prakticky použitelný výtěžek skeptických úvah navrhuje stanovisko *umírněného skepticismu*, který je v jeho *Zkoumání o lidském rozumu* uveden jako post-filosofická pozice následující po pyrrhonistické filosofické krizi.¹⁷ Jak píše Zuzana Parusniková, Hume tímto termínem zachycuje možnost „usměrňovat skeptické pochybnosti zdravým rozumem a současně si uvědomit slabosti a meze racionality ... Nejedná se tedy o to, že by skepticismus mohl být vyvrácen prostředky rozumové reflexe, ale o působení jiné moci, která však vede rozum k přehodnocení svých ambicí.“¹⁸ Humova terminologie připomíná Taggartovo rozlišení měkkého a tvrdého euroskepticismu. Filosofická interpretace Taggartova měkkého euroskepticismu jako aplikace Humova umírněného skepticismu by mohla skýtat dvě výhody. Jako striktně vzato ne-filosofická pozice je mimo skeptické pole napadnutelné běžnými námitkami uváděnými „dogmatiky“ proti skeptikům, relativistům a „sofistům“. Hlavní protiskeptické argumenty včetně těch dnešních lze redukovat na to, že skeptik popírající pravdivost každého tvrzení současně předpokládá, že jeho vlastní skepse je pravdivá, a tedy sám sebe vyvrací. Již Kléméns Alexandrijský, žijící přibližně v téže době jako „nejzachovalejší“ antický skeptik Sextus Empirikus, pokládal všeobecnou skepsi za nemožnou, protože nárokuje pro sebe to, co obecně neguje, totiž pravdivost. Problém se skepticismem, stejně jako relativismem a podobnými směry, tak má být rozřešen prostou aplikací principu sporu. Nebyl-li by terčem skeptika mimo jiné právě tento princip, sypal by si skeptik popel na hlavu. Humův umírněný skepticismus není tímto stylem argumentace v nejmenším ohrožen, protože spolu s ambicí být filosofem se Hume osvobozuje z povinnosti dostát filosofickým požadavkům racionální zdůvodněnosti, konsistence a bezrozpornosti. Vedle jakési „filosofické imunity“ je možno umírněnému skepticismu připsat ještě druhou výhodu. Umírněný skeptik nezpochybňuje to, co pokládá za naše základní přesvědčení – vrozené, přirozené, nebo zdravě rozumné zásady – ale zaměřuje se spíše na jejich „nadstavbu“. To také skeptiky vede, píše Hume, „přirozeně k větší skromnosti a zdrženlivosti a zmenšovalo by to jejich ješitné mínění o sobě a jejich zaujetí proti odpůrcům.“¹⁹

¹⁶ B. Pascal, *Myšlenky*, přeložil J. Dvořáček, Praha 1932, str. 20.

¹⁷ Srv. D. Hume, *Zkoumání o lidském rozumu*, přeložil J. Moural, Praha 1996, str. 218.

¹⁸ Z. Parusniková, *Skeptik David Hume*, in: M. Loužek, (vyd.), *David Hume - 300 let od narození*, Praha 2011, str. 17-34.

¹⁹ Hume, D., *Zkoumání o lidském rozumu*, str. 219.

3 Úskalí skepticizmu

Přidržíme-li se antické verze, skeptická argumentace vychází z mnohostrannosti každé otázky a z toho, že každá teze má svou antitezi. Přijmout jakoukoli z nich by znamenalo upřednostnit ji nad jinou, což nelze, protože by to znamenalo řešit spor, do něhož jsme zapleteni. Různé pohledy, názory nebo interpretace se tedy vyznačují isosthenií – z řeckého isostheneia – rovnocenností, rovnocenností nebo stejnou přesvědčivostí. Isosthenie je pak podle skeptiků bezprostřední logickou i psychologickou příčinou epoché – vzdání se úsudku, jehož praktickou realizací je skepse jako pokračování ve zkoumání.²⁰ Doprovodem ztráty „dogmatického“ přesvědčení a pokračování ve zkoumání je jistý nadhled – přestávám některým věcem intenzívně stranit, tedy získávám od nich *odstup*, nebo se o to alespoň snažím. Odstup má za následek ataraxii (z řeckého taraché, česky neklid) a ta vede ke štěstí.

Lze si všimnout holistických motivů ve skeptické argumentaci. Každou věc lze vnímat z mnoha úhlů, více smysly, smysly jiného zvířete, lze ji chápat, snít o ní atd. Nic nestojí izolovaně, a tak si nemůžeme být jisti, nakolik jsme popis a výklad jakékoli věci vyčerpali. Navíc jsme k problematice, již řešíme, sami vztaženi, což nás zneschopňuje v roli objektivního pozorovatele. Ukazuje se, že skeptická gnoseologie souvisí s holistickou ontologií. To má své důsledky pro to, jakým způsobem si lze představit politickou realizaci skeptického postoje odporujícího dogmatismu.

Skepticismus se váže k iracionalismu, naturalismu a eudaimonismu. Jestliže skeptik usiluje o to podržet filosofické stanovisko vzdání se úsudku, vyvstává pro něj obtížná situace, čeho se držet ve svém praktickém rozhodování. Na absurditu skeptického postoje jako praktického východiska narážely již antické anekdoty, jež hovořily o tom, jak Pyrrhón, věrný svým zásadám neukvapovat se v přijímání zpochybnitelného postoje, neuhýbal vozům či jiným překážkám, nebo jak vyšel vstříc smečce divokých psů odmítaje „naivní víru“ v to, že by ho mohli pokousat.²¹ Jak píše David Hume, skeptik jako člověk jednající bez toho, aby měl na věci jakýkoli názor, je „absurdní tvor“,²² neboť jen co hodlá opustit salon, v němž nad čajem filosofuje, je nucen spolehnout se na běžně přijímané poznatky tím, že z místnosti se vychází dveřmi, počínaje. Nebo slovy Pascala: „Co tedy učiní člověk v tomto postavení? Bude pochybovati o všem? Bude pochybovati, zdali bdí, zdali ho někdo trhá kleštěmi nebo pálí? Bude pochybovati, zdali pochybuje? Bude pochybovati, zdali jest? Není možno dospěti až sem; a já mám za jisté, že nikdy nebylo skutečně dokonalého pyrrhonika. Příroda přispívá bezmocnému rozumu a brání mu zaběhnouti až sem.“²³ Skepticismus sice může být filosoficky neprůstředný, ale jako stanovisko jednající bytosti je nesmyslný. Z těchto důvodů již Aristotelés podotkl, že ani skeptici sami sebe neberou vážně.²⁴

„Rozhodovací nouzi“ (praktickou bezradnost), k níž skeptická pozice vede, je možno řešit – a v dějinách skepticizmu byla řešena – vícero způsoby:

²⁰ Podle Pyrrhóna máme, jak uvádí *Díogenés Laertios*, nahlédnout, že „žádná věc není více tímto než oním“ (*D. Laertios*, Životy, názory a výroky proslulých filosofů, IX, 62).

²¹ *Srv. D. Laertios*, Životy, názory a výroky proslulých filosofů, IX, 62.

²² *Hume, D.*, Zkoumání o lidském rozumu, str. 203.

²³ *Pascal, B.*, Myšlenky, str. 20.

²⁴ *Aristotelés*, *Metafyzika*, přeložil A. Kříž, Praha 2003, kniha čtvrtá, 1010b, 4-11.

- Sextus Empirikus doporučuje nechat se vést obecnými zvyklostmi.²⁵ Podobné stanovisko zastával i René Descartes.²⁶ Nazvěme takové stanovisko tradicionalismem.
- Michela de Montaigne jeho skepticismus přivedl k posílení náboženské víry.²⁷ Takové řešení označme jako fideismus.
- David Hume byl toho názoru, že skepticismus stejně jakékoli jiné racionální stanovisko má prchavou váhu ve srovnání s vášněmi, kterými nás vybavila přirozenost.²⁸ Tento způsob opuštění bezbřehé skepse nazvěme naturalismem.
- Na pomezí fideismu a naturalismu se nachází Blaise Pascal: „Co tedy učiní člověk v tomto postavení? Bude pochybovati o všem? ... Kdo rozmotá tuto spleť? Přirozenost mate pyrrhoniky, rozum dogmatiky. Co si tedy počnete, ó lidé, kteří svým přirozeným rozumem pátráte, jaký jest váš skutečný stav? Nemůžete uniknouti žádné z těchto sekt, ani setrvati v žádné. Poznej tedy, pyšný, jakou záhadou jsi sám sobě! Pokoř se, bezmocný rozum; umlkni, mdlé stvoření; věz, že člověk člověka nekonečně přesahuje, a pouč se od svého pána o svém pravém stavu, jehož neznáš! Slyš Boha!“²⁹

Všechny tyto tři způsoby a jejich kombinace můžeme označit jako formy iracionalismu.³⁰ Skeptik zjišťuje, že rozumově je v dané situaci (stejně jako v každé jiné) bezradný, a že mu nezbývá než nechat se vést něčím jiným. Není nám známo, že by se v dějinách vyskytl filosof, který by se hlásil ke skeptické tradici a který by jako řešení „rozhodovací nouze“ doporučoval nechat rozhodování na druhém, který je mocnější, nicméně logicky zde taková možnost je. Skepticismus tedy obvykle vede k nějaké formě iracionalismu a není vyloučeno, že může vést také k autoritářství ve smyslu požadování autority, jež by ukázala směr, jímž je třeba se ubírat. V tomto potenciálním „autoritářském řešení“ můžeme shledávat jisté nebezpečí, jež s sebou skeptický styl uvažování nese. Bezradnost, do níž skeptika jeho argumenty vrhají, může být tak nesnesitelná, že se jeho zprvu tolerantně skeptický odstup od nejrůznějších dogmat převrátí

²⁵ PH, I, 11.

²⁶ Srv.: „... i já, abych nezůstal nerozhodný ve svých činech, i když mne rozum nutí k nerozhodnosti v mých soudech, a abych přesto hned žil co nejšťastněji, vytvořil jsem si prozatímní morálku, jež se skládala toliko ze tří nebo čtyř zásad, jež vám rád sdělím. První byla, abych byl poslušen zákonů a zvyků své země, přidržuje se věrně náboženství, v němž jsem byl milostí Boží vychován od svého dětství, a řídě se ve všech jiných věcech názory nejmírnějšími a nejméně výstředními, jimiž by se v praxi obecně řídili nejrozumnější z těch, s nimiž budu musít žít. Neboť ježto mé vlastní názory od té chvíle pro mne nic neplatily, protože jsem je všechny chtěl podrobit zkoušce, byl jsem ubezpečen, že učiním nejlépe, budu-li následovat názorů rozumnějších lidí. A ačkoli jsou možná stejně rozumní lidé mezi Peršany nebo Číňany jako u nás, pokládal jsem za nejužitečnější řídit se podle těch, s nimiž budu musít žít; a abych znal, jaké jsou po pravdě jejich názory, pokládal jsem za nutné všimnat si spíše toho, co činí, než toho, co mluví ... (R. Descartes, Rozprava o metodě, přeložila V. Szathmáryová-Vičková, Praha 1992, str. 36-37.)

²⁷ Srv. např.: „Nedostalo se nám našeho náboženství cestou naší úvahy nebo od našeho rozumu, nýbrž autoritativně a z vnějšího rozkazu. Více než síla našeho úsudku nám zde pomáhá jeho slabost a naše zaslepenost víc než naše jasnozřivost. Byli jsme učiněni vědomými tohoto božského vědění spíš prostřednictvím naší nevědomosti nežli naší vědy.“ (M. de Montaigne, Apologie Raimunda ze Sabundy, in: týž, Eseje, přeložil V. Černý, Praha 1995, str. 154.)

²⁸ Srv. např.: „Je tedy šťastné, že přirozenost včas ničí sílu veškerých těchto skeptických argumentů a zamezuje, aby měly nějaký významný vliv na rozum.“ (D. Hume, A Treatise of Human Nature, Oxford 1958, str. 187)

²⁹ B. Pascal, Myšlenky, str. 20.

³⁰ Srv.: „Pravdu poznáváme nejen rozumem, nýbrž i srdcem.“ (B. Pascal, Myšlenky, str. 21.)

v zoufale horečné přidržívání se čehokoli, co nabízí potřebnou stabilitu. Možná, že tato logika osvětluje, proč jsme v současnosti svědky jistého nahrazování postmoderního relativismu a budování tolerantní společnosti fundamentalismem, náboženským nebo nacionalistickým radikalismem.

4 Euroskepticismus a eurodogmatismus

Pokud aplikujeme tradiční filosofický protiklad skepticizmu a dogmatismu na otázky politických postojů k EU, docházíme ve vztahu k běžným pojmům k mírnému posunu. Pozorujeme navíc také posun i vzhledem k jiným disciplínám, které se věnují euroskepticismu, zejména k politologii. Standardně odlišujeme například eurofilní politické strany, které věří základním myšlenkám evropské integrace. Ty pak můžeme rozdělit do dvou základních oblastí: na institucionální kooperaci na základě sdílené suverenity a na nutnost integrovat ekonomické trhy, vůči nimž dnes díky postupující globalizaci zdánlivě není alternativa. Naopak eurofobní politické strany vystupují jako oponenti a kritici celistvé ideje evropské integrace. Podle Kopeckého a Mudda³¹ postačuje to, když strana nepodporuje třeba jen jednu ze základních myšlenek evropské integrace (nejčastěji je to neochota k ústupkům v oblasti omezení suverenity) k tomu, abychom ji mohli označit za eurofobní. Politologie a zejména sociologie se vedle různých typologizací „tvrdosti“ či „měkkosti“ euroskepticismu snaží vysvětlit to, proč jednotlivé politické strany zastávají eurokritické postoje. V relevantní literatuře pro to nejčastěji nalézáme řadu ideologicko-programatických a strategicko-taktických faktorů.³² Hned několik teoretiků³³ argumentuje tím, že euroskepticismus a jeho výskyt můžeme vysvětlit především strategickými faktory, které mají co do činění s postavením dané politické strany v rámci stranického systému (např. jestli je strana v politickém centru nebo na periferii, jestli je ve vládě nebo v opozici atd.).

Euroskeptik ve filosoficky věrném smyslu je ten, kdo odmítá pokládat za hotovou každou konstrukci určení Evropské unie, její institucionální strukturu, rozhodovací mechanismy atd. Všechny podobné otázky pokládá za dosud nevyřešené a upozorňuje na nutnost dále se jimi zabývat. S pohledem, který zaujímají politologové a odborníci na evropskou integraci, zejména Paul Taggart, který je dnes nejcitovanějším teoretikem euroskepticismu, se zde předkládaná koncepce překrývá, ale jen z části. Podle Taggarta jde v případě euroskepticismu o myšlenky nahodilé nebo kvalifikované opozice, stejně tak jako přímé a nekvalifikované opozice vůči procesu evropské integrace.³⁴ Klasikové filosofického skepticizmu však trvají na tom, že jejich pozice není odmítavá, nýbrž neutrální, že není odsudkem, nýbrž vzdáním se úsudku. Do opozice vůči euroskepticismu pak můžeme postavit pracovní pojem eurodogmatismu. Eurodogmatik je v tomto pojetí každý stoupenec určité evropské ideologie jakožto souboru přijatých postojů, ať už má k myšlence jednotné nebo spojené Evropy pozitivní nebo negativní vztah. Euroskepticismus ve smyslu odmítavého postoje vůči evropské integraci, resp.

³¹ P. Kopecký a C. Mudda, The Two Sides of Euroscepticism: Party Positions on European Integration in East Central Europe, in: *European Union Politics*, 3/3, 2002, str. 297-326.

³² S. B. Hobolt, J. Spoon a J. Tilley, A Vote Against Europe? Explaining Defection at the 1999 and 2004 European Parliament Elections, in: *British Journal of Political Science*, 39/1, 2009, str. 93-115.

³³ P. Taggart, A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party Systems, c.d. – N. Sitter, Opposing Europe: Euro-scepticism, Opposition and Party Competition, *SEI Working Paper No. 59*, 2002. Dostupné z [www: http://www.sussex.ac.uk/sei/documents/wp56.pdf](http://www.sussex.ac.uk/sei/documents/wp56.pdf).

³⁴ Taggart, P., *A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party Systems*, c.d.

eurofobie, by ve shodě s naznačeným pojmovým posunem, který vychází z tradiční skeptické filosofické terminologie, bylo lépe nazývat euronegativismem (a jeho radikální variantu europesimismem). Analogicky, „pro-evropský“, euro-filní postoj by bylo v tomto konceptu vhodné označit jako europozitivismus (a jeho radikální variantu jako eurooptimismus).

Nabízí se otázka, jaký je věcný smysl konceptualizace usilující o to, aby byl pojem euroskepticismu v představeném smyslu „filosoficky čistý“, tedy aby odpovídal jednak své etymologii, jednak filosofické tradici skepticismu, s níž je slovně spjat. Důvody pro takovou „rigorozitu“ mohou být následující:

- Euroskeptická hnutí z valné části požadují uskutečnění referenda, na jehož základě by byla otázka dalšího osudu Unie, resp. vztahu země, kterou zastupují, k Unii, řešena. To je často jejich odpověď na Evropskou unii, s jejímž zaměřením nesouhlasí. Neprosazují tedy svůj „pesimismus“ nebo „negativismus“ dogmaticky, nýbrž jsou otevřeni různým možnostem, jak vztah Unii a národního státu do budoucna formovat. To alespoň napovídá filosofický rozměr euroskepsce. V praxi je to spíše jinak: euroskeptici prosazují sice přímou demokracii a referenda, ovšem s jasnou vidinou oslabit vliv Unie na svůj stát.³⁵
- Euroskepticismus ve filosoficky striktním smyslu (prozatímního) vzdání se úsudku o otázkách souvisejících s EU by mohl být „třetí stranou“ umožňující obnovu „zamrzlé“ politické diskuze.
- Dle mínění mnoha důležitých postav dějin evropské filosofie je skepticismus jedinou pravou filosofií,³⁶ anebo klíčovou součástí metody získání pravého poznání.³⁷ S ohledem na to, že součástí smyslu EU je uchování a rozvoj evropské kulturní tradice, bylo by nerozumné obětovat možnost politické aplikace jednoho z jejích stabilních prvků ve prospěch zjednodušeného užívání pojmů.

Základní rozdíl mezi tím, co zde označujeme jako euroskepticismus a eurodogmatismus, nespočívá v názorové odlišnosti vztahující se k tomu, zda EU je dobrý nebo špatný projekt, resp. nakolik a v čem, jako spíše v odlišném přístupu k vlastním názorům nebo stanoviskům. To je zcela osobitý pohled na tuto problematiku a významné obohacení současných přístupů k euroskepsi. Skeptik trvale usiluje o další kritiku formulovaných stanovisek a aktivně

³⁵ E. Meka, European Integration, Democratic Consolidation, and Democratic Regression in CEE: An Institutional Assessment, in: Journal of European Integration, 38/2, 2016, str. 177-192.

³⁶ Srv. např. „... bezpochyby totiž ani jeden ani druhý z nás neví nic dokonalého, ale tento se při svém nevědění domnívá, že něco ví, kdežto já ani nevím, ani se nedomnívám, že vím; podobá se tedy, že jsem nad něho moudřejší aspoň o něco málo, právě o to, že co nevím, ani se nedomnívám, že vím.“ (Platón, Obrana Sókrata, in: týž, Euthyfrón, Obrana Sókrata, Kritón, přeložil F. Novotný, Praha 2012, 21d3-7.), nebo „Morem člověka je jeho domnění, že ví ...“ (M. de Montaigne, Eseje, str. 153.), či „K dosažení tak vítaného rozhodnutí (omezení zkoumání na témata přiměřená úzké kapacitě lidského rozumu – vložil H.T.) se nic nehodí lépe než jednou se bezvýhradně přesvědčit o síle pyrrhonského pochybování a o nemožnosti osvobodit se od něj jakkoli jinak než mohutnou silou přirozeného instinktu.“ (D. Hume, Zkoumání o lidském rozumu, str. 220.)

³⁷ Srv.: „... co se týče všech nauk, jež jsem až potud přijal, nemohl jsem učinit nic lepšího, než rázem je odvrhnout a pak znovu přijmout buď jiné, lepší, anebo tytéž, když jsem je byl přezkoumal, užívaje měřítko zralého rozumu. A věřil jsem pevně, že se mi takto zdaří žít svůj život mnohem lépe, než kdybych stavěl toliko na starých základech a kdybych se opíral jen o principy, o nichž jsem se byl dal přesvědčit ve svém mládí, nerozbíraje nikdy, jsou-li správné.“ (R. Descartes, Rozprava o metodě, str. 13-14.)

vyhledává argumenty zpochybňující jejich platnost. Připomeňme si Michela de Montaigne, jenž svým esejem na obhajobu Raymunda ze Sabundy³⁸ reagoval na čerstvý latinský překlad Sextových *Hypotypóz* (1562) a postavil se jím na počátek mohutné vlny obnoveného zájmu o skeptickou filosofii na počátku novověku. Jako své heraldické motto užíval otázku „Co vím?“³⁹ Rozumíme tomu jako radikálnímu úsilí o zdržení se úsudku, jako snahu neustoupit ani o píd' z požadavku nepřijímat ukvapeně jakákoli dogmata. Jestliže jádro skeptického postoje vlastně není možno adekvátně charakterizovat tvrzením, ale spíše otázkou, je zřejmé, že zájem euroskepticismu se bude soustředit na problematiku získávání informací a rozhodovací procedury.

5 Skeptická krize a její řešení

Navrhovaná redefinice euroskepticismu jako váhavé, nikoli odmítavé, pozice umožňuje přímočařejší zdůvodnění požadavku referenda, s nímž se setkáváme u euroskeptických stran a hnutí. Výše bylo řečeno, že smyslem skepse v pojetí jejích klasiků je osvojení si epoché, vzdání se úsudku. Ukázalo se, že to neznamená snahu o to nemyslet si nic, ale že jde spíše o krok, jenž „adepta“ navádí k docenění tradice, víry nebo přirozenosti. Skeptik rozhodně není anarchistou ve smyslu přesvědčení o tom, že žádná pravidla neplatí a možné je všechno. Taková interpretace skeptického postoje by odpovídala zmíněným anekdotám o tom, jak Pyrrhóna pokousali psi, když natolik nedůvěřoval svým smyslům, že vstoupil doprostřed divoké smečky. Pyrrhón se nicméně dožil téměř devadesáti let ...⁴⁰ Anarchismus by se dal možná uvést v analogii s tzv. pyrrhónskou krizí⁴¹ jako s určitým zneschopněním řešit jakékoli jiné problémy než to, jak získat jistotu. Tento termín uvedl v oběh Richard Popkin a mínil jím reakci raně novověkých filosofů na znovuobjevení textů antického pyrrhonisty Sexta Empirica.⁴² Paralyzující propadnutí skeptickému zmatku je ale nutně dočasné. Někteří skeptici opouští radikální postoj úvahami o pravděpodobnosti, jiní radí nechat se vést tradicí a zvyklostmi. Další tvrdí, že na intelektuálním postoji nezáleží, protože vždy převládnu přirozené sklony. Jak by vypadala politika poté, co projde, a možná jí prochází, pyrrhónskou krizí? Jak se uskutečňuje politická epoché?

Vhledem k tomu, že skeptický postoj znamená nepřisvojovat si držení pravdy, ale pátrat po ní, nabízí se, že věrně skeptická politika se realizuje podporou přímé demokracie. Výše jsme poukázali na to, že řešení „rozhodovací nouze“ spočívá pro klasicky filosofické skepse nejčastěji v obratu k tradici, víře nebo přirozenosti. Zkušenost s praxí referend naznačuje, že od rozšířeného využívání prostředků přímé demokracie by bylo možno očekávat obrat právě tímto směrem. Z autenticky skeptického filosofického hlediska je taková praxe legitimní. Skeptik si všímá různosti pohledů a stanovisek, ze své kritiky nic nevyjímá a v tom smyslu na všechna stanoviska pohlíží jako na stejně významná. Tím je v souladu s naznačenými holistickými předpoklady své ontologie, protože neodmítá podíl žádné části skutečnosti na jejím celku. Nepočítá s představou ontologické hierarchie nebo nějakou formou dualismu, a tak pokládá všechny části celku za rovné v jejich přístupu v pravdě. V hledání odpovědi na své otázky, zastřešené tou výchozí „Co vím?“, by tedy pátravě bádající skeptická politika doceňovala

³⁸ M. de Montaigne, Apologie Raimunda ze Sabundy, in: *týž, Eseje, přeložil V. Černý, Praha 1995, str. 134-190.*

³⁹ Orig. „*Que sçay-je?*“ (podle B. Jones, Dictionary of World Biography, Canberra 2015, str. 601.

⁴⁰ Srv. D. Laertios, D., Životy, názory a výroky proslulých filosofů, IX, 62.

⁴¹ Orig. „*crise pyrrhonienne*“.

⁴² Srv. R. Popkin, The History of Scepticism: From Savonarola to Bayle, str. 3.

význam každého jedince, spočívajícím v jeho specifické otevřenosti onomu přístupu danému jeho schopnostmi, zájmy a zkušenostmi. Nepostupovala by naslepo, jak by naznačovala ona pyrrhónská anekdota, ale její holistická východiska by ji dovedla k prozkoumání možností přímé demokracie jako nejlepšího prostředku, který se nabízí k využití rozhodovacího potenciálu nejširšího množství zúčastněných.

Proti smysluplnosti referenda jako prostředku získání pravdivého obrazu vůle lidu by mohla být vznesena námitka analogická skeptickému argumentu nekonečného regresi. Podle tohoto argumentu není pravdivost žádného výroku zdůvodněna, dokud nejsou zdůvodněny všechny jeho premisy. Vzhledem k tomu, že ke zdůvodnění každé premisy je třeba vytvoření dalšího argumentu, který je však možno jako platný přijmout jen tehdy, jestliže všechny jeho premisy jsou zdůvodněny, a že bychom takto mohli postupovat donekonečna, není pravdivost žádného výroku v žádném okamžiku zcela zdůvodněna. Na politické rovině tomu odpovídá skutečnost, že každé referendum může probíhat jen v určitém okamžiku, resp. časově omezeném horizontu, a přitom jeho výsledky by měly být závazné i pro budoucnost. Nelze tedy nikdy s jistotou tvrdit, že výsledky referenda pravdivě vypovídají o tom, jaká je aktuální vůle lidu.

Logicky se zdá argument nekonečného regresi neprůstředný. Otázkou je nicméně vhodnost jeho praktické aplikace. Vzhledem k tomu, že je možno uplatnit jej na jakýkoli výrok, je jeho praktická využitelnost pochybná, protože v našem jednání se bez určitých východisek a přesvědčení neobejdeme. Pouze radikální skepticismus, který Hume nazývá přehnaným, by na argumentu nekonečného regresi „bazíroval“. Umírněný skeptik, který bere v úvahu praktickou nutnost rozhodování, se spokojí určitou mírou pravděpodobnosti, neboť spoléhá na přirozenost a zdravý rozum. Ty naznačují, že politická vůle se jen těžko může každým okamžikem podstatně měnit, a proto lze předpokládat, že do určité míry je výsledek referenda i do budoucna pravdivý – pokud jde o to, nakolik odráží vůli lidu. V souladu se skeptickým, neustále pochybujícím, východiskem by referenda měla být pořádána, nakolik to technické prostředky dovolí, co nejčastěji, nicméně radikální skepticismus zpochybňující validitu jakéhokoli referenda je nutno z praktických důvodů odmítnout.

Vedle požadavku na využívání přímo-demokratických procedur (lidové iniciativy, referendum nebo odvolatelnosti politiků) se u euroskeptiků setkáváme často se stížnostmi na nedostatek transparency. Volání po transparentci – tedy veřejnosti a dostupnosti – všech známých informací relevantních pro rozhodování veřejných záležitostí je v kontextu filosofického pojmu euroskepticismu srozumitelné jako aplikace ideje rovného přístupu k pravdě, jež plyne z holistické ontologie, jejíž souvislost se skeptickou gnoseologií byla výše nastíněna. Skeptik vychází z toho, že neví, ale existenci pravdy a její poznatelnost nepopírá, a tak nepřestává zkoumat a v jeho otevřenosti není apriori diskvalifikován žádný úhel pohledu. Z tohoto hlediska je oponent přímé demokracie a transparency ve větší nebo menší míře agnostikem, který popírá možnost přístupu k pravdě větší nebo menší části politického těla.

6 Specifika filosofického přístupu k euroskepticismu

Tato stať ukázala, že euroskepticismus je interdisciplinárně identifikovatelný problém, kterým se vedle řady sociálně-vědních oborů věnuje, resp. by se mu měla věnovat také filosofie. Filosofický přístup k euroskepticismu je přirozeně odlišný od politologického, který se nejčastěji soustředí na měření intenzity výskytu euroskeptických myšlenek, zjišťování míry společenské nebezpečnosti, kritiku nesouladu se zahraničně-politickou orientací země atd. Na základě historicko-filosofických poznatků o skeptické tradici jsme dospěli k interpretaci euroskepticismu, jež se od obvyklé politologické koncepce dosti liší.

Skepse ve filosofické tradici je chápána především jako opak dogmatismu. Zatímco dogmatismus je nekritický a vyznačuje se jistou neměnnou interpretační pevností, je skeptik naopak někdo, kdo pochybuje, přemýšlí a je otevřený změnám. Filosoficky poučený euroskepticismus, navazující na více než dvoutisíciletou tradici filosofické skepse, by bylo možno nazvat radikálním (tedy ke-kořenům-jdoucím) euroskepticismem, který se v několika podstatných ohledech lišil od toho euroskepticismu, jemuž v současnosti roste popularita a který by bylo možno nazvat populistickým či povrchním. Zatímco nyní populární euroskepticismus prosazuje obranu tradičních hodnot převážně z populistických důvodů, radikální euroskepticismus by mohl „návrát ke kořenům“ zdůvodnit filosofickou nutností poskytnout axiologicko-etickou oporu pro praktické rozhodování v situaci otevřených pochybností o smyslu a perspektivách euro-unijního projektu.

Euroskeptik ve výše definovaném smyslu může, ale nemusí být proti myšlence evropské integrace. Pokud je jejím oponentem, a je tedy euroskeptikem v běžném politologickém slova smyslu, pak nikoli proto, že by předem odmítal její hodnoty, ale proto, že se mu její podmínky zdají být v nesmiřitelném rozporu s idejemi rovného podílu na skutečnosti a rovného přístupu k pravdě. Národní úroveň preferuje nikoli proto, že by dogmaticky upřednostňoval vlastní omezené stanovisko (ekonomické, národní nebo sociálně politické), ale proto, že se domnívá, že v rozměru evropské integrace nelze uplatnit zásady dostatečně zdrženlivé a otevřené skeptické politiky.

Skeptik, který se k otázce sjednocování Evropy staví váhavě a nemá v ní jasno, se buďto domnívá, že i na mnohonárodní úrovni bude demokratický deficit překonán (a transparentní a přímo-demokratická politika možná), anebo se vzdává úsudku a podstupuje experiment. Případnou možnost vyvolání referenda o vstupu nebo setrvání v Unii nebo jiné formy přímé demokracie podpoří nikoli proto, že by se domníval odhadnout jejich výsledek, ale proto, že pokládá kohokoli jiného za stejně kompetentního jako sebe sama. To je jistý legitimizační argument pro některá dnešní euroskeptická hnutí. Je to však argument víceméně teoretický, neboť nelze například politickým subjektům, jako je český Úsvit, německá Alternativa pro Německo nebo například rakouská Svobodná strana, podsouvat to, že preferují referenda proto, aby nakonec případně přijali to, že většina země chce v EU zůstat. Jejich pozice je z tohoto hlediska dogmatická.

Euroskepticismus nemusí automaticky EU bořit nebo narušovat integrační proces, ani o to usilovat. Kdo by například požadavek referenda o setrvání v EU interpretoval jako euro-negativismus nebo euro-pesimismus, předjímal by výsledek takového referenda. Ve smyslu metodické skepse může vést totiž kritické prověření základů jednoty také ke zpevnění její stavby. Potřeba takového prověření sice prozrazuje nejistotu, ta ale není ničím novým a nelze ji porazit jinak než právě oním prověřením. Euroskepticismus navíc nezaniká v případě žádného výsledku, protože v jeho logice je pravděpodobnost potřeby další revize rozhodnutí.

Euroskepticismus založený na kritice demokratického deficitu může být tedy chápán nikoli jako snaha o oslabení jednoty, ale jako úsilí o prozkoumání jejích možností, mezi nimiž by využití prostředků přímé demokracie nemělo zůstat opomenuto. O tom, nakolik je nebo není skeptický postoj uzavřenou intelektuální záležitostí a zda může být společensky prospěšný, svědčí například to, že Pyrrhónovi jeho rodné město prokázalo takovou poctu, že kvůli němu odhlasovalo všem filosofům osvobození od daní.⁴³

Iracionální poloha diskursu „reálně-politického“ euroskepticismu, projevující se např. apelem na emocionálně citlivá, pomíjívá a nahodilá témata, potvrzuje věcnou spjatost skeptické

⁴³ *Srv. D. Laertios, Životy, názory a výroky proslulých filosofů, IX, 64.*

pochybnosti vůči možnostem racionality a příklonu k jejím iracionalistickým řešením. Identifikovali jsme tři základní polohy, z nichž jde k řešení „rozhodovací nouze“, resp. skeptické krize přistupovat: fideisticko-religiózní, naturalisticko-nacionalistickou, a tradicionalisticko-konzervativní.

Ve srovnání s obvyklým politologickým pohledem tak filosofická interpretace euroskepticismu vede k jeho pozitivnějšímu hodnocení. Euroskeptický postoj umožňuje vnímat jako pochybovačnost o evropské integraci a o dnešní podobě Evropské unie, ovšem tato pochybovačnost je interpretována jako důležitá podmínka pozitivních změn EU a jejího fungování.

7 Závěr

Studie vyšla z potřeby filosofické interpretace euroskepticismu zdůvodněné třemi ohledy: axiologicko-etickým rozměrem euroskepticismu, jeho gnoseologickým rozměrem, a bohatstvím tradice filosofické skepse, jež je ideology euroskepticismu dosud opomíjeno. Otázku, proč k tomu opomíjení dochází, jsme ponechali stranou, neboť jsme zde chtěli především vytyčit pole, v němž by se propojení euroskeptických myšlenek s tradicí skepticismu mohlo odehrávat. Ukázali jsme, že spojení euroskepticismu s iracionalismem není nutno chápat jako náhodný výsledek populistických záměrů, ale že iracionalismus je spíše podstatným atributem „zkoumavě váhavé“ povahy každého autenticky skeptického stanoviska.

Poté, co jsme objasnili rozdíl mezi skepticismem a negativismem a nastínili jsme obrysy klasické skeptické argumentace a sebe-definice, ukázali jsme možnost a možné výhody analogického chápání vztahu tzv. tvrdého a měkkého euroskepticismu a tzv. přehnaného a umírněného skepticismu. Klasická skeptická terminologie nás navedla k možnosti zavedení pojmové dvojice euroskepticismu (ve smyslu stanoviska váhání) a eurodogmatismu (zahrnujícího odmítavý euroscepismus a přitakávající eurooptimismus), která se jeví preciznější, systematictější a neutrálnější než taggartovské rozlišování na názorové pozice eurofilní a eurofobní.

Pracovní pojem „rozhodovací nouze“, která vyplývá ze skeptického postoje vzdání se úsudku, nám pomohl porozumět spjatosti skepticismu s iracionalismem v jeho modifikacích tradicionalismu, naturalismu a fideismu. Upozornili jsme také na potenciální „autoritářské řešení“, k němuž může skeptické vzdání se úsudku vést. Ukázali jsme, že filosofická redefinice euroskepticismu jako váhavé, nikoli odmítavé, pozice umožňuje přímočařejší zdůvodnění požadavku referenda a dalších nástrojů přímé demokracie, s nímž se setkáváme u euroskeptických stran a hnutí, a také požadavku transparency, jímž bývá volání po přímé demokracii doprovázeno.

Naznačili jsme paralelu mezi významem euroskeptické pozice v rámci současné politické diskuze a znovuobjevením skeptické gnoseologie v evropské filosofické tradici na počátku novověku. Váhavý, nedůvěřivý a zkoumavý přístup skeptiků nemusí být „červeným hadrem před zraky eurofilů“, ale mohl by být metodickým nástrojem zamezujícím ustrnutí v dogmaticky nezpochybňovaném směřování. Neboť jak pravil Michel de Montaigne, „morem člověka je jeho domnění, že ví ...“⁴⁴

⁴⁴ Montaigne, M. de, *Eseje, c.d.*, s. 153.

Seznam použitých zdrojů

- J. E. Annas, *Hellenistic Philosophy of Mind*, Berkeley 1992.
- Aristotelés, *Metafyzika*, přeložil A. Kříž, Praha 2003.
- R. Descartes, *Rozprava o metodě*, přeložila V. Szathmáryová-Vlčková, Praha 1992.
- Empiricus, S., *Outlines of Scepticism*, přeložili J. Annas a J. Barnes, Cambridge 2000. Orig. text k dispozici ve vydání J. Mau (vyd.), *Pyrroneion hypotyposeon, Sexti Empirici Opera*, sv. 1, Lipsiae 1963. Dostupný také slovenský překlad S. Empiricus, *Základy pyrrhonskej skepsy*, přeložil J. Špaňár, Bratislava 1984.
- S. B. Hobolt, J. Spoon a J. Tilley, A Vote Against Europe? Explaining Defection at the 1999 and 2004 European Parliament Elections, in: *British Journal of Political Science*, 39/1, 2009.
- D. Hume, *Zkoumání o lidském rozumu*, přeložil J. Moural, Praha 1996.
- D. Hume, *A Treatise of Human Nature*, Oxford 1958.
- B. Jones, *Dictionary of World Biography*, Canberra 2015
- P. Kopecky a C. Mudde, The Two Sides of Euroscepticism: Party Positions on European Integration in East Central Europe, in: *European Union Politics*, 3/3, 2002.
- D. Laertios, *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*, přeložil A. Kolář, Pelhřimov 1995
- J. Ch., Laursen, *The Politics of Skepticism in the Ancients*, Montaigne, Hume, and Kant, Leiden 1992.
- A. Leupold, A structural approach to politisation in the Euro crisis, in: *West European Politics*, 39/1, 2016.
- S. M. Lipset, *Political Man: The Social Bases of Politics*, Garden City 1960.
- E. Meka, European Integration, Democratic Consolidation, and Democratic Regression in CEE: An Institutional Assessment, in: *Journal of European Integration*, 38/2, 2016.
- M. de Montaigne, Apologie Raimunda ze Sabundy, in: *týž, Eseje*, přeložil V. Černý, Praha 1995.
- L. Neumayer, Euroscepticism as a Political Label: the Use of European Union Issues in Political Competitions in the New Member States, in: *European Journal of political science*, 47/2, 2008.
- L. Novotný, Euroskepticismus v Německu na příkladu Alternativa pro Německo, in: *Politics in Central Europe*, 11/1, 2015.
- Z. Parusniková, Skeptik David Hume, in: M. Loužek, (vyd.), *David Hume - 300 let od narození*, Praha 2011.
- B. Pascal, *Myšlenky*, přeložil J. Dvořáček, Praha 1932.
- Platón, Obrana Sókrata, in: *týž, Euthyfrón, Obrana Sókrata, Kritón*, přeložil F. Novotný, Praha 2012.
- R. Popkin, *The History of Scepticism From Erasmus to Descartes*, Assen 1960.
- L. Ray, Mainstream Euroscepticism: Trend or oxymóron? in: *Acta Politica*, 42/2, 2007.
- N. Sitter, *Opposing Europe: Euro-scepticism, Opposition and Party Competition*, SEI Working Paper No. 59, 2002. Dostupné z [www: http://www.sussex.ac.uk/sei/documents/wp56.pdf](http://www.sussex.ac.uk/sei/documents/wp56.pdf).
- F. Stoeckel, Ambivalent or indifferent? Reconsidering the structure of EU public opinion, in: *European Union Politics*, 14/1, 2013.
- P. Taggart, A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party Systems, in: *European Journal of Political Research*, 33/3, 1998.
- E. R. Tillman, Authoritarianism and citizen attitudes towards European integration, in: *European Union Politics*, 14/4, 2013.
- S. J. Wulf, The Skeptical Life in Hume's Political Thought, in: *Polity*, 33/1, 2000.